ПЪРВИ СТЪПКИ ЗА ВЪВЕЖДАНЕ НА ПОДХОДИТЕ ЕДИННО ЗДРАВЕ В БЪЛГАРИЯ –ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПОСОКИ И СТРАТЕГИИ ЗА ПО-ДОБРО КАЧЕСТВО НА ЖИВОТ

Десислава Ванкова[1], Петя Бончева[1], Силвия Михайлова[1], Илина Мичева[1], Надя Велева[3], Жанета Радкова[1], Драгомир Иванов[1], Кристина Куцарова[1], Наталия Иванова[1], Цонко Паунов[1,2]

[1]Медицински университет – Варна
[2]РЗИ – Варна
[3]Медицински университет – Плевен

INTRODUCING ONE HEALTH APPROACHES IN BULGARIA— FIRST RESEARCH STEPS AND STRATEGIES FOR A BETTER QUALITY OF LIFE

Desislava Vankova[1], Petya Boncheva[1], Silviya Mihaylova[1], Ilina Micheva[1], Nadya Veleva[3], Janeta Radkova[1], Dragomir Ivanov[1], Kristina Kutcarova[1], Natalya Ivanova[1], Tsonko Paunov[1, 2]

[1]Medical University of Varna
[2]Regional Health Inspectorate
[3]Medical University of Pleven

РЕЗЮМЕ

Въведение: *Живеем в свят, стремящ се към „Единно здраве“ (ЕЗ) – сплотеното здраве на хората, животните, растенията и околната среда. У нас тази идея е все още не достатъчно позната.*

Цел: *Целта на настоящия доклад е четирикомпонентна: 1) кратко представяне в исторически план на ЕЗ; 2) проследяване развитието на концепцията в български контекст; 3) въвеждането на идеята за ЕЗ в по-широкия обществоздравен изследователски контекст, включващ здравни политики, хуманитарни подходи, превенция и контрол на инфекциите, интегративни подходи към антимикробната резистентност; 4) формулиране на изследователски стратегии в рамките на националния проект „Единно здраве – интегративни изследователски и наукометрични подходи за по-добро качество на живот“, стартирал през 2022 г.*

Материал и методи: *Прилага се микс-метод дизайн, изследващ подходите на ЕЗ според експертизата и заложените стратегии за академично развитие на изследователите в проекта. Пред-*

ABSTRACT

Introduction: *The world is striving for One Health (OH)—the integrated health of humans, animals, plants, and the environment. However, in Bulgaria, this idea is still not well known.*

Aim: *The aim of this report is quadripartite: 1) a brief historical presentation of OH; 2) tracking the development of the concept in the Bulgarian context; 3) the introduction of the OH idea into the wider public health research context, including health policies, humanitarian approaches, infection prevention and control, integrative approaches to antimicrobial resistance (AMR); 4) formulation of research strategies within the national project: One Health—Integrative Research and Scientometric Approaches for a Better Quality of Life, launched in 2022.*

Materials and Methods: *A mixed-method design was applied, investigating the OH approaches according to the expertise and established strategies for academic development of the investigators of the research team. The application of sociological methods is planned—direct individual anonymous survey and semi-structured interviews with experts in the field of human and veterinary medicine. The horizon scanning technique*

вижда се прилагането на социологически методи – пряка индивидуална анонимна анкета и полуструктурирани интервюта с експерти в областта на хуманната и ветеринарната медицина. За изследване на българския контекст се приложи техниката „сканиране на хоризонта“. Формулирането на изследователските стратегии бе направено чрез адаптирана версия на номиналната групова техника. Проучването е получило разрешение от Комисията по етика на научните изследвания към Медицински университет – Варна. В настоящия текст се представят първите стъпки от научния проект.

Ключови думи: *Единно здраве, обществено здраве, антимикробна резистентност, интегративна медицина, качество на живот, България*

was applied to study the Bulgarian context. The formulation of the research strategies was done through an adapted version of the nominal group technique. The study was approved by the Research Ethics Committee of the Medical University of Varna. This text presents the first steps of the scientific project.

Keywords: *One Health, public health, antimicrobial resistance, integrative medicine, quality of life, Bulgaria*

„Всяко дълго пътуване започва с една единствена (първа) стъпка“

Лао Дзъ,
VI век пр.н.е.

ВЪВЕДЕНИЕ

Живеем в свят, който все повече изисква обединение в името на оцеляването. Живеем в свят, стремящ се към „Единно здраве“ (One Health) – сплотеното здраве на хората, животните, растенията и околната среда. У нас тази идея е още недостатъчно позната. В България иновациите в здравеопазването често навлизат бавно, вероятно поради все още доминиращия консерватизъм за поддържане на статуквото (1). Възможно е неприемането да се дължи на неразбиране, поради затрудненията, дължащи се на буквалните преводи от англосаксонската литература и не достигащи до съзнанието ни със силата на българското слово. Такава съдба имат много чуждици в речника на родното обществено здравеопазване. Подходящи примери има много, един от тях би могъл да е и този, свързан с термина “One Health”, който бива превеждан в официални документи като „Едно здраве“. С идеята да се предаде по-ясно философския смисъл на движението тук се прилага преводът „Единно здраве“ (ЕЗ) (2).

През октомври 2022 г. бе публикуван Глобалният план за действие от създадената квадрипартитна коалиция (the Quadripartite) от четирите организации към ООН, отговорни: за здравето на растителния свят – the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), за опазване на околната среда – the United Nations Environment Programme (UNEP), за човешкото здраве – Световната здравна организация (СЗО), и за здравето на животните – the World Organisation for Animal Health (WOAH) (10). Насърчава се формирането на алианси, коалиции и други форми на обединени усилия между науката и практиката, между хумани лекари, фармацевти, ветеринари, агрономи, медицински специалисти, икономисти, еколози, епидемиолози и други професионалисти за опазване на планетарното здраве. Точно такава коалиция за ЕЗ и за изследвания в областта бе осъществена в резултат на стартиране на първия научноизследователски проект в България, в Медицински университет – Варна, посветен на ЕЗ [Фонд „Наука“, проект № 22007, Конкурсна сесия 2022].

ЦЕЛ

Целта на настоящия доклад е четирикомпонентна: 1) кратко представяне в исторически план на ЕЗ; 2) проследяване развитието на концепцията в български контекст; 3) въвеждане на идеята за ЕЗ в по-широкия обществоздравен изследователски кон-

текст, включващ здравни политики, хуманитарни подходи, превенция и контрол на инфекциите (IPC system), интегративни подходи към антимикробната резистентност, и други; 4) формулиране на изследователски стратегии в рамките на националния проект „Единно здраве – интегративни изследователски и наукометрични подходи за по-добро качество на живот".

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ

Прилага се микс-метод дизайн, изследващ подходите на ЕЗ според експертизата и заложените стратегии за академично развитие на изследователите в проекта. Предвижда се прилагането на социологически методи – пряка индивидуална анонимна анкета и полуструктурирани интервюта с експерти в областта на хуманната и ветеринарна медицина. За изследване на българския контекст се използва техниката „сканиране на хоризонта" (horizon scanning) за засичане на ранни признаци на потенциално значимо развитие на събития чрез систематично анализиране на потенциалните възможности, с акцент върху иновациите, каквото е ЕЗ за България (8). Формулирането на изследователските стратегии бе направено чрез адаптирана версия на номиналната групова техника (nominal group technique/NGT) за провокиране на мозъчна атака (brainstorming) сред членовете на изследователския екип в рамките на тяхната експертиза и ниво на участие в проекта. Статистическата обработка и анализ на данните ще бъде извършена със софтуерен пакет IBM SPSS v. 25.

Проучването е получило разрешение от Комисията по етика на научните изследвания към Медицински университет – Варна.

В настоящия текст се представят първоначалните стъпки от проекта: дефиниране на ЕЗ, сканиране на българския хоризонт и въвеждане на термина в по-широкия обществоздравен изследователски контекст. В резултат са формулирани изследователски стратегии в четири посоки.

1. ЕДИННО ЗДРАВЕ – кратко представяне

Дефиницията в нейния класически смисъл е предложена от Висшия експертен панел на планетарната квадрикоалиция (One Health High-Level Expert Panel – OHHLEP) (7): „Единно здраве е интегративен, обединяващ подход, който цели устойчиво балансиране и оптимизиране на здравето на хора, животни, растения и екосистеми. ЕЗ разпознава здравето на хората, домашни и диви животни, растения и околната среда като тясно свързани и взаимозависими. Подходът мобилизира множество сектори, научни области и общности от различни нива на обществото, за да работят заедно за насърчаване на благополучието и за справяне със заплахите за здравето и екосистемите, като едновременно с това посреща колективните нужди от чиста вода и въздух, достъпни енергийни източници, безопасна и пълноценна храна, предприема действия срещу климатичните промени, допринасяйки за устойчивото развитие".

Обществеият интерес към ЕЗ се възражда в пост-Ковид времена, като концепцията еволюира през последните две години поради повишената честота и сериозност на заплахите за общественото здраве като цяло и все по-голямата нужда от холистичен, интердисциплинарен и културно обусловен подход (9, 10), базиран на научни доказателства.

2. ЕДИННО ЗДРАВЕ – сканиране на българския хоризонт

Терминът ЕЗ е нов и непознат сред професионалистите у нас. Търсенето по ключови думи „едно здраве" и „единно здраве", за периода 2020 г. – октомври, 2023 г., идентифицира: една научна публикация (2); две научни събития – едно през 2021 г. [онлайн конференция „Единно здраве – хомеопатия – хуманна + ветеринарна + агро" – 27.11. 2021 г.] и второ през 2023 г. [обучителен семинар "Едно здраве" за укрепване на междусекторното сътрудничество, организиран със съдействието на Европейския офис на СЗО, в рамките на Конференцията с международно участие Едно здраве - "One Health", 27-29.09.2023 г. в гр. Хисаря]; един документ с научна информация от Министерство на земеделието, храните и горите и Центъра за оценка на риска по хранителната верига (на база участие в международни уебинари); публикувана новина от Българска телеграфна агенция [28.03.2023, 15.23 ч.]. Последната е намерена и в сайта на Българската асоциация на професионалистите по здравни грижи (БАПЗГ) [https://nursing-bg.com], кое-

то е показателно за нейното припознаване като съсловна отговорност. От 2 октомври 2023 г. е оповестено, че се планира създаване на Институт по зоонози ONE HEALTH («Едно здраве») към Тракийския университет – Стара Загора [https://cap.europe.bg/index.php/bg/category/]. Като цяло, подходите за Единно здраве се въвеждат по-бързо в областта на ветеринарната медицина за справянето с конкретни зоонози, отколкото в хуманната медицина. Например, открит е видеоклип под заглавие „Животновъден дневник: Едно здраве – БВС и НЦЗПБ в борба с ку-треската“, с автор Мирела Спасова [AGRO TV BULGARIA от 2.12.2021 г.].

Като положителна индикация може да се отчете факта, че в новата Национална здравна стратегия (Решение № 662 на Министерския съвет от 29.09.2023 г.) терминът „Едно здраве“ се среща 5 пъти както във встъпителните думи на Министъра на здравеопазването, така и в основния текст в „Политика 3.7“, чиято цел е „ограничаване на антимикробната резистентност (АМР) в системата на здравеопазването, отчитайки концепцията на СЗО „Едно здраве“ и взаимосвързаните проблеми в хуманната, ветеринарната медицина и околната среда“. Признава се, че „ефективното изпълнение на Политика 3.7. е възможно само чрез интегрирано ангажиране чрез подходите „Едно здраве“ на Министерството на здравеопазването, Министерството на земеделието, Министерството на околната среда и водите, както и водещите, участващи в тях институции, като Националния център за заразни и паразитни болести (НЦЗПБ), Българската агенция за безопасност на храните (БАБХ), университетите (ВУЗ) и др. (3).

3. ЕДИННО ЗДРАВЕ – въвеждане в по-широкия обществоздравен изследователски контекст

През 2022 г. в Медицински университет – Варна бе стартиран научноизследователски проект под мотото на ЕЗ за по-добро качество на живот в съвременното общество. Той бе естествен резултат от участието в международни проекти за справянето с АМР и осъзнатата нужда от цялостни подходи за преодоляване на едно от най-сериозните обществоздравни предизвикателства днес – АМР. Първите проучвания, посветени на ЕЗ в български условия (2,16), доказаха, че терминът е непознат и се потвърди необходимостта от по-сериозен фокус към идеите за ЕЗ в широкия обществоздравен изследователски контекст.

Стъпвайки на класическото значение на понятието за ЕЗ, тук се акцентира на нуждата от обединение и интердисциплинарност чрез интегриране на всички възможни научни подходи и области в полза на човешкото благополучие.

4. ЕДИННО ЗДРАВЕ – формулиране на изследователски стратегии

Формулирането на изследователските стратегии в научния проект „Единно здраве – интегративни изследователски и наукометрични подходи за по-добро качество на живот“ бе направено чрез адаптирана версия на номиналната групова техника за провокиране на мозъчна атака сред изследователския екип в рамките на тяхната експертиза и ниво на участие в проекта.

Интегративните изследователски подходи изискват трансдисциплинарност (знания и методи от различни научни области), синтез (съчетание на разнообразни концепции и гледни точки) и сътрудничество (възможност за изследователите да работят заедно).

Концепцията ЕЗ прилага тези интегративни холистични подходи и дава възможност за обединяване на изследователи от различни области на здравеопазването в името на по-доброто качество на живот на съвременния човек. Научният проект обединява доказани и млади учени, както и студенти, чиято институционална и изследователска свързаност е условие за успех.

Бяха избрани четири изследователски посоки в зависимост от експертизата и академичните амбиции на екипа, които са включени и в концептуален изследователски модел (Фиг. 1).

1. Създаване на холистичен концептуален модел за ЕЗ, като обществоздравен конструкт, насърчаващ съвместните координирани усилия на всички експерти, работещи в областта на промоция на здравето на хората, животните и на растителния свят. В подкрепа на холистичните подходи към здравето е и теорията за „експозома“ (физическа ак-

тивност, диета, контрол на теглото, експозиция на слънце, стрес, сън и циркадни ритми, екологично замърсяване, тютюнопушене, чревен микробиом), като възможност да се изучава интегрираното влияние на всички фактори от околната среда върху здравето. Устойчивият преход от линеарна към циркулярна икономика също е част от съвременните холистични подходи км здравето (16).

2. Изследване на АМР в контекста на ЕЗ. България съобщава за едни от най-високите нива на употреба на антимикробни средства в Европейския съюз, включително и в пост-Ковид времена времена, като се препоръчва приложението на подходите на ЕЗ за справяне с проблемите на национално ниво. У нас превенцията и контролът на инфекциите е класически подход, който в наше време би трябвало да се разширява към холистичните модели за ЕЗ. Българското обществено здравеопазване се крепи на стабилни традиции, но епидемичните и социални предизвикателства на столетието, каквато е АМР, изискват все по-интегративни решения, затова и тази задача се разширява в следните направления:

- Проучване на европейския опит за справяне с АМР чрез подходите на ЕЗ и въз основа на това създаване на въпросници за изследване на знания, нагласи и практики (KAP study) сред професионалисти в областта на хуманната и ветеринарната медицина по отношение на АМР и превенцията на инфекциите. Анализ на основните причини за развитие на инфекциите, свързани с медицинското обслужване (ИСМО) в България. Анализ на консумацията на антимикробни препарати и дезинфектанти на национално ниво.

АМР се разглежда от обществено здравна перспектива в национален контекст. На регионално институционално ниво е създадена школа по микробиология (6), но АМР е отговорност не само на една медицинска специалност. Борбата с АМР в контекста на ЕЗ означава цялостна мобилизация на всички участници в здравеопазния процес, включително и на популационно ниво. Това означава увеличаване на знанията и осъвременяване на компетентностите, свързани с АМР, и това ще е част от настоящата изследователска посока.

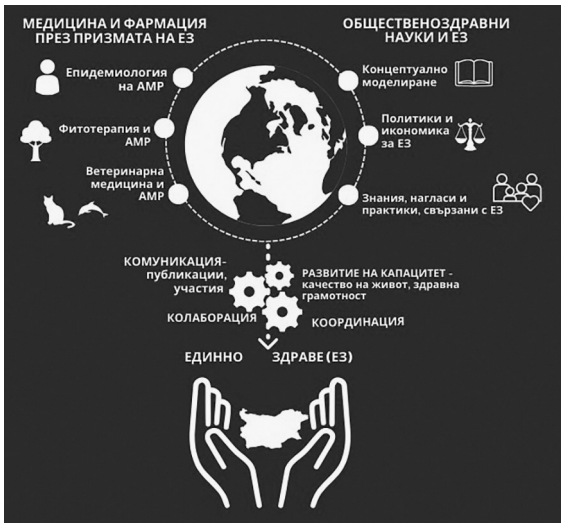
- Разработване на препоръки и модел за въвеждане на качествени здравни индикатори като форма на стимулиране на добри превантивни практики, които работят за подобряване на здравния статус на общността.

В потвърждение на актуалността на тази изследователска посока са и препоръките от Националната здравна стратегия до 2030 г. за съвместно реализиране на дейности за укрепване научните основи на надзора, актуализиране и свързване на надзорните системи в различните сектори, в съответствие с подхода „Едно здраве“.

3. Проучване на възможностите на неконвенционалните терапии и конкретно на фитотерапията, като част от интегративните подходи на ЕЗ за справяне с АМР. Анализ на консумацията на фитопродукти на национално ниво. Фитотерапията като метод, отлагащ или намаляващ антибиотичната консумация е много актуална тема (17). Изследванията в областта се увеличават експоненциално (12), като СЗО подкрепя проучванията в областта на традиционната, комплементарната и интегративната медицина (TCIM) (12,19).

Голяма част от пациентите, приемащи фитопродукти (като храна или хранителни добавки), не обсъждат употребата им със здравните специалисти, приемайки ги като безопасна алтернатива на „вредните“ конвенционални лекарства. Необходимо е да се задълбочат изследванията за взаимодействие на различни биоактивни вещества в рамките на една мулти-билкова формула или взаимодействието на фитопродуктите с конвенционални лекарства. Фитопродуктите могат да повлияят фармакокинетиката и фармакодинамиката на конвенционалните лекарства чрез нарушаване на абсорбцията, метаболизма, степен на свързване на лекарствата с таргетни протеини и промяна в бъбречния клирънс, което може да доведе до синергични или антагонистични ефекти върху ефикасността и токсичността на използваните продукти.

4. Продължаване на изследванията на членовете от екипа в областта на качеството на живот, здравната грамотност и интегративното/холистично здраве с фокус млади хора/учащи се и пациенти с хронични заболявания (14,15).

Фиг. 1. Концептуален изследователски модел под мотото на ЕЗ като обществено здравен конструкт с включване на научните направления на проекта в различните сфери и активности

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За първи път се проучва и представя идеята за ЕЗ в обществено здравен аспект у нас, затова и изследването, представено тук, е сред необходимите първи стъпки. Очаква се устойчиво дисеминиране на проектната идея в национален контекст (18) както по отношение на IPC и други здравни политики, така и на поведенческо ниво (5). Пример в тази посока е фактът, че в резултат на представен доклад по време на Шестата националната конференция на Българското научно дружество по обществено здраве (11), идеята бе приета и мултиплицирана от Медицински университет – Плевен (4).

Проектът под мотото на ЕЗ обединява изследователски колективи, които от години работят заедно в обща академична среда. Очаква се създаденият мултидисциплинарен екип да интегрира своите усилия в посока качествени проучвания, към по-високи наукометрични резултати, за по-добро качество на живот и на самите изследователи.

Декларация за авторски принос: *Д. Ванкова – носител на идеята (концептуализация, методология, ръководител на проекта) и като първи автор (писане на целия текст, ревю и редакция); Петя Бончева (научно писане и редакция); Д. Ванкова, Бончева, П., Михайлова, С., Мичева, И., Велева, Н., Радкова, Ж., Иванов, Д., Куцарова К., Иванова, Н., Паунов Ц. - участници в различните фази на брейнсторминга, като членове на екипа; Д. Иванов – докторант в проекта (научни ръководители Д. Ванкова и Ц. Паунов) с тема, адаптирана спрямо целите на проекта.*

ЛИТЕРАТУРА

1. Генов Ю, Защо толкова малко успяваме, второ издание, Абагар: Велико Търново, 2004.
2. Ванкова Д, „Единно здраве“ – зараждане на идеята, развитие и роля в европейските социални политики, Journal of the Union of Scientists - Varna. Medicine and Ecology Series. Vol. 1‘2022; 27:15-21.
3. МЗ, 2022. Национална здравна стратегия 2030, https://www.mh.government.bg/media/filer_public/2022/07/26/proekt_nzs_2030_.pdf
4. МУ-Плевен, 2023. Единно здраве – концепция за инвестиции в Северозападен район, новина в сайта на МУ-Плевен, https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid05V38RPdN8rCMyAzUNbFztccRq7ARtbwssEymfxiKiDbu9C3CXkxQRLBfiYqNH4R1l&id=100063692704709
5. Рангелова, Л, Николова, М, Еко-хранене: модел за здравословно хранене и опазване на планетата, Наука Диететика, 2011, 4: 9-13.
6. Стоева Т, „Антибиотична резистентност - актуално състояние на проблема в Европа“, публична лекция за академична длъжност „професор“, 2019.

7. Adisasmito WB et al., One Health High-Level Expert Panel (OHHLEP). One Health: A new definition for a sustainable and healthy future. 2022. PLoS Pathog 18(6): e1010537.

8. EU-OSHA, 2023. Речник на EU-OSHA, https://osha.europa.eu/bg/tools-and-resources/eu-osha-thesaurus/term/70155i, достъпен 09.2023.

9. FAO, OIE, WHO, UN, World Bank, UNICEF. 2008. A Strategic Framework for Reducing Risks of Infectious Diseases at the Animal–Human–Ecosystems Interface, available at: https://www.fao.org/3/aj137e/aj137e00.pdf , [viewed 2023-16-10].

10. FAO, UNEP, WHO, and WOAH. One Health Joint Plan of Action (2022-2026). Working together for the health of humans, animals, plants, and the environment. 2022. [Internet] [cited 2023 Sept. 16] Available from: (https://doi.org/10.4060/cc2289en)

11. Ivanov, D, Vankova, D, Boncheva, P, Paunov, Ts., The "One Health" paradigm - unified care for the health of people, animals and plants. successful professional practices and academic upgrading, Journal of Biomedical and Clinical Research, 2023, Vol. 16, No. 1, Suppl. 1, 2023.

12. The TCIM Lab, WHO Evidence Review of Traditional Medicine Research Methods, 2023-2024, https://tcim.carleton.ca/projects/ , достъпен 10.2023.

13. Vagedes, J, Huber, B M, et al., Antibiotic Use in a Neonatal Intensive Care Unit Practicing Integrative Medicine—A Retrospective Analysis. Journal of Integrative and Complementary Medicine. ahead of printhttp://doi.org/10.1089/jicm.2023.0001

14. Vankova D, Conceptual and Methodological Approaches to Quality of Life- a public health perspective, Scripta Scientifica Salutis Publicae, 2016. Volume 1, 2015, N 2, p. 7-13.

15. Vankova D, Kapincheva I, Investigating the sociodemographic profile and health-related outcomes of chronically ill homeopathic patients: results from an observational multi-centered study in Bulgaria, BMC Public Health, 2019. 19: 1648. https://doi.org/10.1186/s12889-019-7914-7

16. Ванкова Д, 2023. Кръгова икономика за Единно здраве – общи концептуални корени и ефективно емпирично взаимодействие за зелено бъдеще, в „Устойчиво развитие - Кръгова икономика, Критични инфраструктури, Зелен преход", Сборник с доклади от XVIII International Scientific Conference, IBS Press, стр. 102-115. ISBN 978-619-7610-18-5

17. Vankova D, Integrating complementary and alternative medicine in education - a needs assessment among students and primary care professionals in Bulgaria, European Journal of Integrative Medicine, Volume 61, 2023 (b), 102275, ISSN 1876-3820, https://doi.org/10.1016/j.eujim.2023.102275.

18. Vankova D, Kapincheva I, Micheva I, Boncheva P, Mihaylova S, Kanalev R, Ivanov D, Veleva N, Vladimirova M, Paunov Ts, One Health strategies for addressing antimicrobial resistance: an exclusive emphasis on Bulgaria, European Journal of Public Health, 2023 (c), 33, Spplement 2, p. 1026.

19. WHO Traditional Medicine Global Summit 2023, "Towards health and well-being for all" Meeting Report: Gujarat Declaration, https://www.who.int/publications/m/item/who-traditional-medicine-summit-2023-meeting-report--gujarat-declaration, достъпено 17.10.2023.

Адрес за кореспонденция:
Десислава Ванкова
Факултет по обществено здравеопазване
Медицински университет – Варна
ул. Марин Дринов 55
9002 Варна
e-mail: Desislava.Vankova@mu-varna.bg